

АБСЕНТЕЇЗМ ЯК ФОРМА НИЗЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ

© Кулеба О., Бучин М., 2011

Розглядається абсентеїзм як різновид низької політичної участі громадян. Аналізуються фактори, що визначають рівень абсентеїзму під час виборчих кампаній, та розглядаються особливості їхнього впливу на електоральну участь. Значна увага приділяється політичним факторам, які найістотніше впливають на рівень явки громадян в день виборів.

Ключові слова: абсентеїзм, вибори, демократія, фактори абсентеїзму, демократичні принципи виборів, голосування.

Oksana Kuleba, Mykola Buchyn

ABSENTEEISM AS THE FORM OF LOW POLITICAL ACTIVITY

The paper considers the absenteeism as the variety of low political activity of citizens. The authors analyze factors that define the absenteeism level during the election period and observe peculiarities of their influence upon the electoral activity. It is greatly noticed the political factors which have the most essential influence upon the level of citizens' presence in Election Day.

Keywords: absenteeism, election, democracy, absenteeism factors, democratic election principles, voting.

У сучасному світі демократичний політичний режим важко уявити без активного залучення громадян до управління загальнодержавними та місцевими справами, без широкомасштабної політичної участі у найрізноманітніших формах.

Важливу роль у демократичних країнах відіграє участь громадян у формуванні органів державної влади і місцевого самоврядування шляхом виборів. До того ж світова та вітчизняна виборчі практики показують тенденції до постійного зниження рівня електоральної участі, що ставить під сумнів легітимність обраної влади та несе в собі певну загрозу самій демократії. Тому проблематика дослідження відзначається актуальністю, оскільки визначення чинників, що впливають на рівень абсентеїзму, дають змогу виробити дієві механізми протидії низькій політичній участі громадян у виборах, що сприятиме розвитку демократії в нашій державі.

Проблематикою абсентеїзму займаються такі вітчизняні та російські науковці, як М. Ставнійчук, Н. Заєць, В. Кравченко, Ю. Бушенєва, З. Джандубаєва та ін. Проте досі відсутній вичерпний перелік чинників, які визначають рівень абсентеїзму як низької форми політичної участі громадян під час виборів.

Мета роботи – дослідити чинники, що визначають рівень абсентеїзму, та з'ясувати особливості їхнього впливу на електоральну участь громадян.

Під політичною участю розуміють «... дії, до яких вдаються пересічні громадяни, намагаючись впливати на прийняття владою політичних рішень або на вибір політичних лідерів на будь-якому рівні політичного життя (місцевому чи загальнонаціональному)» [6, с. 142].

Серед багатьох класифікацій політичної участі найвагомішою та найдоцільнішою видається її поділ на пряму та опосередковану. Остання, своєю чергою, поділяється на інституційну (участь громадян у різних об'єднаннях) та процесуальну (насамперед – участь у виборах).

У більшості країн згідно з принципом вільних виборів електоральна участь громадян є факультативною, що призводить до появи такого явища, як абсентеїзм – байдуже ставлення

громадян до реалізації своїх політичних прав та обов'язків, яке проявляється передусім в ухилянні від участі у виборах.

Науковці по-різному трактують причини, що лежать в основі абсентеїзму. Тому важливо з'ясувати, чому громадяни, які довгий період боролися за отримання права голосу, здобувши його, ухиляються від участі у виборах: іншими словами, вяснити, які чинники впливають на рівень абсентеїзму.

На нашу думку, усі чинники, які визначають рівень абсентеїзму, можна поділити на чотири групи:

- 1) суб'єктивні – чинники, які є характеристиками самих виборців і визначають рівень їхньої політичної участі;
- 2) об'єктивні – чинники, які характеризують ситуацію в країні загалом, і виборчий процес зокрема;
- 3) кон'юнктурні – чинники, які складаються під впливом збігу обставин;
- 4) ініціативні – чинники, які є результатом впливу на виборців інших суб'єктів виборчого процесу.

До **суб'єктивних чинників** можна зарахувати такі дві підгрупи, як демографічні і ментально-психологічні. До демографічних чинників абсентеїзму належать:

А) *Вік* – виборча практика більшості країн світу показує, що абсентеїзм є найпоширенішим у середовищі молоді, і найменш поширеним – серед старшого покоління. Це можна пояснити насамперед тим, що у молоді не сформовано ще уявлення про вибори як демократичний механізм формування влади. Крім того, відсутність досвіду участі у виборах теж негативно позначається на рівні виявлення молодого покоління.

Б) *Стать* – виборча практика засвідчує, що чоловіки є активнішими виборцями. На думку російського науковця З. Джандубаєвої це можна пояснити тим, що жінки, на відміну від чоловіків, є консервативнішими, скептично налаштованими щодо можливих змін ситуації в країні за допомогою виборів. У той самий час чоловіки, які є більше від жінок зорієнтовані на кар'єру, значну увагу приділяють суспільно-політичним питанням, оскільки вони пов'язані тією чи іншою мірою з їхньою професійною діяльністю [4, с. 47–48].

В) *Рівень доходів і соціальний статус* – активнішими виборцями є громадяни з середнім і високим рівнем доходів. Це можна пояснити, на нашу думку, тим, що багаті люди більшою мірою залежні від політичної ситуації в країні та розстановки політичних сил. У той самий час бідні верстви населення значно меншою мірою залежать від діяльності влади. Крім того, така категорія громадян постійно зайнята проблемами матеріального виживання себе і своїх сімей, а отже, має значно менше часу для зацікавленості політикою та участі у виборах.

Г) *Місце проживання* – виборча практика показує, що сільські виборці є значно активнішими, ніж виборці великих міст. На нашу думку, це пов'язано з тим, що міські жителі, як правило, є критичнішими до діючої влади, в той час, як жителі села є консервативнішими і більшою мірою підтримують владу. Тому часто влада намагається вплинути на рівень участі сільського населення через певні заохочення (підкупи) чи навіть тиск.

Варто зауважити, що у гетерогенних поляризованих суспільствах на рівень абсентеїзму можуть також значний вплив справляти релігійний, етнічний, мовний та інші чинники.

До ментально-психологічної підгрупи чинників абсентеїзму належать:

1. *Освіта* – вищий рівень абсентеїзму притаманний для виборців з низьким рівнем освіти. Це пояснюється тим, що освічені люди мають змогу отримувати інформацію з меншою затратою зусиль, реально оцінювати та розуміти корисність приходу до влади певних політичних сил.

2. *Рівень політичної культури* – виборча практика демонструє, що лише виборці з високим рівнем політичної культури можуть бут активними учасниками як сучасних демократичних процесів загалом, так і виборчого процесу зокрема.

Виборці з високим рівнем політичної культури краще розуміють, що неучасть у виборах не звільняє їх від відповідальності за дії майбутньої влади. Також вони розуміють, що участь у виборах є їхнім громадянським обов'язком. Зрештою, високий рівень політичної культури дає змогу виборцям брати кваліфіковану участь у виборчому процесі не лише на стадії голосування, але і як членів виборчих комісій, спостерігачів, довірених та уповноважених осіб тощо.

Об'єктивні чинники, що впливають на рівень абсентеїзму, теж можна розділити на кілька підгруп: соціальні, економічні та політичні.

Соціальні чинники – це стан та рівень розвитку самого суспільства. Тобто абсентеїзм – це результат кризового стану суспільства. Розпад соціальних зв'язків, втрата орієнтирів та суспільних ідеалів – причини низької участі громадян у виборах.

Економічні чинники – це стан та рівень розвитку економіки держави. У разі економічної кризи зростає рівень участі громадян у виборах, оскільки виборці бажають змінити ситуацію, змінити владу, яка призвела до економічного занепаду.

Найвагомішими як серед об'єктивних чинників, так і загалом є *політичні чинники*. Їх, на нашу думку, можна поділити на:

- 1) чинники, що характеризують стан політики у державі загалом;
- 2) чинники, що характеризують особливості самого виборчого процесу;
- 3) технічні чинники.

У першому випадку збільшує рівень абсентеїзму недовіра і несприйняття виборцями самої політичної системи. Також сприяє абсентеїзму недовіра до осіб, що знаходяться при владі: народ не вбачає в них осіб, які б могли краще управляти державою. Крім того, існує кореляція між рівнем абсентеїзму і типом партійної системи. З одного боку, дуже мала кількість політичних партій сприяє розвитку абсентеїзму, оскільки наявні партії не охоплюють і не репрезентують інтересів усіх виборців. З іншого, – сприяє абсентеїзму і надмірна кількість політичних партій, оскільки це заплутує виборців, унеможлиблює зробити їм усвідомлений вибір.

У другому випадку серед чинників, що впливають на рівень абсентеїзму, потрібно виділити насамперед характер самого виборчого процесу. Так, сприяє абсентеїзму недемократичність виборчих процедур, застосування тиску, маніпуляцій та «брудних» виборчих технологій. У такому випадку виборець починає думати, що його голос нічого не вирішує, результат виборів є наперед визначений.

Значний вплив на рівень абсентеїзму справляє також тип виборчої системи. Виборча практика показує, що під час застосування мажоритарної чи змішаної виборчих систем рівень абсентеїзму є вищим, ніж під час застосування пропорційної виборчої системи. Це пов'язано з тим, що за мажоритарної системи створюються сприятливіші умови для фальсифікації виборів. Відповідно виборці вважають, що цінність їхнього голосу є незначною і меншою мірою готові взяти участь у виборах. Крім того, за мажоритарної виборчої системи знижується важливість самого об'єкта обрання, оскільки виборці більшою мірою пов'язують можливість кардинальних позитивних змін у політиці насамперед з політичними партіями, а не з окремими кандидатами-мажоритарниками.

Ще одним політичним чинником абсентеїзму виступає тип виборів: чим вищий рівень виборів, тим більшою є участь громадян у голосуванні. Це пояснюється тим, що із збільшенням рівня виборів зростає і цінність посади, а відповідно і рівень сподівань, які покладають виборці на об'єкт обрання. Також зменшує рівень абсентеїзму одночасне проведення виборів різних рівнів. Що ж стосується місцевих виборів, то попри близькість місцевої влади до виборців, рівень абсентеїзму на місцевих виборах, як правило, є найбільшим. «Такий стан справ склався завдяки тому, що більшість виборців зараховують цю владу до влади «другого» сорту і мало хто з них знає, як вона функціонує» [4, с. 78].

Не менш важливий вплив на рівень абсентеїзму здійснюють перелік суб'єктів виборчого процесу та їхній імідж. Враховуючи те, що часто причиною абсентеїзму є недовіра виборців до діючої влади, рівень абсентеїзму може різко знижуватися у разі участі у виборах нової політичної сили, в особі якої виборці бачать реальну альтернативу діючій владі. При цьому, звісно, значення також має реальність шансів цієї політичної сили на перемогу.

І нарешті, рівень абсентеїзму прямо пропорційно залежить від рівня конкуренції на виборах. Якщо немає конкуренції, результат є прогнозованим, то цінність голосу виборця втрачає своє значення. У той самий час великий рівень конкуренції дає виборцям зрозуміти, що від його голосу може залежати результат виборів.

Певною мірою на рівень абсентеїзму в державі впливають і технічні політичні чинники. Так, сприяє зростанню абсентеїзму як утруднена процедура реєстрування (у разі, коли вона передбачає ініціативу самого виборця), так і погано складені списки виборців (у разі, коли вони складаються без ініціативи громадян). Тут річ не тільки у тому, що ініціативна система реєстрації виборців становить для виборця додаткові клопоти, що може спричинити зростання абсентеїзму. Важливим є те, що сам рівень абсентеїзму, вираховується від числа зареєстрованих громадян, а не від загальної кількості виборців. Тому виходить, що насправді у країнах, де існує ініціативний спосіб реєстрації виборців, рівень абсентеїзму є реально набагато вищим, оскільки далеко не усі потенційні виборці будуть включені у списки. У цьому плані варто розрізнити три різні види виборчого корпусу:

- 1) загальний (сукупність усіх потенційних виборців);
- 2) формальний (сукупність усіх зареєстрованих виборців);
- 3) реальний (сукупність усіх виборців, які взяли участь у голосуванні).

Також зростає рівень абсентеїзму у разі, коли виборча дільниця знаходиться на значній відстані від місця проживання виборців. Крім того, причиною низької електоральної участі може бути незадовільна робота виборчих комісій чи відповідних органів державної влади щодо виборів, які, зокрема, можуть не повідомляти виборців про місце і час голосування тощо.

Ще одним технічним чинником, що збільшує рівень абсентеїзму, є відсутність у бюлетені графи «проти усіх». Також впливає на рівень абсентеїзму такий технічний чинник, як призначення дати виборів. Найоптимальнішим для участі у виборах є призначення дати виборів на робочий день з оголошенням його вихідним. У той самий час проведення голосування у робочий день сприятиме зростанню рівня абсентеїзму.

Впливає на рівень абсентеїзму, хоч і не значною мірою, третя група чинників – **кон'юнктурні чинники** (виникають за певного збігу обставин). Так, сприятиме абсентеїзму погана погода під час голосування, або ж, навпаки, хороша погода в сезон сільськогосподарських робіт. Також завжди існуватиме певна кількість виборців, які не прийдуть на виборчу дільницю через хворобу, смерть рідних та близьких, загублені чи забуті документи тощо.

Нарешті, рівень абсентеїзму певною мірою може залежати і від **ініціативної групи чинників**, під якими розуміють цілеспрямований вплив певних політичних сил на електорат з метою збільшення чи зменшення явки на виборах. Зокрема, сприятимуть абсентеїзму заклики бойкотувати вибори з боку певної політичної сили. Також знижуватимуть участь у виборах тиск на виборців та погрози, залякування електорату заворушеннями та конфліктами під час голосування. З іншого боку, прямі заклики певних політичних сил щодо мобілізації свого електорату, часто для уникнення декларованої загрози, можуть позитивно вплинути на рівень участі у виборах. Також політичні сили можуть сприяти «своїм» виборцям у можливості проголосувати (допомагати у реєстрації, підвозити до виборчої дільниці тощо). Однак такі дії є часто заборонені законодавством багатьох країн.

Як бачимо, серед чинників абсентеїзму найважливішими є об'єктивні чинники загалом і політичні чинники, як їхній різновид зокрема. Саме від ставлення і сприйняття виборцями як політичної системи суспільства, так і конкретних механізмів та особливостей виборчої кампанії значною мірою залежить рівень електоральної активності громадян. Сприяють абсентеїзму низький рівень політичної культури, нездатність впливати на прийняття політичних рішень, неможливість задовольнити власні цінності та потреба, високий рівень недовіри виборців до політичних інститутів.

Однак потрібно враховувати той факт, що доволі часто вплив вищеназваних чинників може проявлятися по-різному. Тому в одних ситуаціях вони можуть по-одному впливати на рівень електоральної участі, а в інших ситуаціях – призводити до зовсім інших результатів. Усе залежить

від специфіки конкретної ситуації, країни, електорату тощо. Тому абсентеїзм в Україні обов'язково має свою власну специфіку, що і становить перспективи для подальших досліджень низького рівня електоральної участі громадян в нашій державі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бушенева Ю.И. *Абсентеизм как фактор избирательного процесса в современной России: дисс. ... кандидата политических наук: 23.00.01 / Юлия Ивановна Бушенева.* – СПб., 2007. – 180 с.
2. Герасименко Т.В. *Принципы выборов в органы государственной власти и местного самоуправления в Российской Федерации: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Татьяна Владимировна Герасименко.* – Тюмень, 2003. – 243 с.
3. Гудина Ю.В. *Активность российских избирателей: теоретические модели и практика / Ю.В. Гудина // Полис.* – 2003. – № 1. – С. 112–123.
4. Джандубаева З.З. *Абсентеизм как феномен современной российской практики: дисс. ... канд. соц. наук: 22.00.04 / Зурида Заудиновна Джандубаева.* – М., 2005. – 134 с.
5. Заяць Н. *Феномен абсентеїзму в умовах становлення демократичного суспільства в Україні / Н. Заяць // Юридична Україна.* – 2008. – № 9 (69). – С. 4–8.
6. *Політологія / за ред. А. Колодій.* – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 664 с.
7. Ставнійчук М.І. *Абсентеїзм і свобода виборів: правова діалектика / М.І. Ставнійчук // Держава і право.* – 2005. – Випуск 27. – С. 180–186.
8. Степанова В. *Политический абсентеизм современной российской молодежи / В. Степанова.* – Режим доступа: <http://www.dpspr.narod.ru/simple4.html>.
9. Юсов С.В. *Принципы избирательного права и их реализация в условиях формирования новой Российской государственности: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Сергей Владимирович Юсов.* – Ростов-на-Дону, 1999. – 191 с.

УДК: 32:159.922

Леся Кучма

Національний університет “Львівська політехніка”

ПОЛІТИЧНА ОСВІТА ТА ЇЇ РОЛЬ У КОНТЕКСТІ ОСНОВНИХ СТРАТЕГІЙ ПРОТИДІЇ МАНІПУЛЮВАННЮ

© Кучма Л., 2011

Розглянуто роль політичної освіти та компетентності у процесі подолання політичного маніпулювання. Проаналізовано основні стратегії опору маніпулятивним технологіям у політичному процесі. Осмислено специфіку становлення «адекватного громадянина» і його ознаки, що відповідають стандартам громадської компетентності.

Ключові слова: політичний процес, політичне маніпулювання, стратегії протидії маніпулюванню, адекватний громадянин, політична освіта, громадянська компетентність.

Lesja Kuchma

POLITICAL EDUCATION AND ITS ROLE IN THE MAIN STRATEGIES OF AN OVERCOMING OF THE MANIPULATION

In the article is considered the role of political education and competence in the process of overcoming of the political manipulation. It is analyzed the main strategies of resistance to the manipulatory techniques in the political process. An author comprehends the specifics of development of adequate citizen and its features, which answer the purpose of citizen competence.

Keywords: political process, political manipulation, strategies of resistance to the manipulation, adequate citizen, political education, citizen competence.

Високий рівень знань про політику визначає високий рівень політичної свідомості громадянина. Політичні знання – це знання людей про політичну систему, зокрема, про її компоненти